

De dwingende publieke moraal van zorgzaamheid

Affectieve burgers

Het roer is om. Van een verzorgingsstaat zijn we vanaf januari 2015 gekanteld naar een 'eigen-krachtenstelsel', waarin de burger wordt opgeroepen zelf voor zijn naasten te zorgen. Welke gevolgen heeft de invoering van dit nieuwe model voor de burger en hoe wordt op onze emoties ingespeeld om deze transitie naar meer participatie te bewerkstelligen? Daarover verscheen in 2013 het boek 'De Affectieve Burger: Hoe de Overheid Verleidt en Verplicht tot Zorgzaamheid', waarin de resultaten van een vierjarig, diepgravend onderzoek naar de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning) uit de doeken wordt gedaan. Naar aanleiding daarvan spreek ik met Ad Maas en Sijtze de Roos over wat nu van coaches en begeleiders wordt gevraagd.

AUTEUR: JIKKE DE RUIJTER

De emotionalisering van burgerschap

Sinds de publicatie van 'De Markt van Welzijn en Geluk' (Achterhuis, '79) staat de verzorgingsstaat ter discussie. De kritiek keert zich ook tegen de professionals die de sociale regelingen uitvoeren. De kritiek is moreel, sociaal en van financiële aard. De verzorgingsstaat maakt mensen afhankelijk en ontnemt hen de prikkel om te werken. De verzorgingsstaat holt

sociale verbanden en onderling hulpbetoon uit ('samenredzaamheid'). Ook is de verzorgingsstaat, met alle uitkeringen en toeslagen voor niet-actieven, onbetaalbaar geworden voor werkende mensen.

Ironisch genoeg was de ideologie achter de inkomenssteun dat mensen zouden worden bevrijd van de knellende afhankelijkheid van hun naasten, terwijl ze daar nu juist weer mo-

reel toe worden opgeroepen. Nederland is met zijn sterke verzorgingsstaat een van de landen met het hoogste percentage vrijwilligers en mantelzorgers van Europa, dus doet deze sociale framing geen recht aan de werkelijkheid. En hoe duur is het nu werkelijk? Als we eerst allerlei inderdaad hoge kosten voor bestuurs- en managementlagen, ingewikkelde procedures en uitvoerige controlesystemen van het totaal aftrekken, blijft er volgens Duyvendak (2014) voor wat burgers werkelijk aan zorg krijgen maar een bescheiden percentage van het nationaal inkomen over.

De terugtrekkende overheid wordt een activerende overheid en doet een beroep op de zelfredzaamheid van de burgers, en wel door hen te framen als zelfstandige, in principe zelfredzame en behulpzame inwoners van dit land, die geheel uit eigen beweging

meer willen gaan doen voor elkaar. Maar omdat affectief burgerschap niet of nauwelijks kan worden afgedwongen noch beloond, moet de overheid wel op het gevoel spelen. Hoe? Door wat in de coachingswereld 'emotiemanagement' heet. Mensen moeten blij en trots worden als ze voor hun burens, buurt of oude moeder zorgen en een schuldgevoel krijgen als ze dat niet doen.

De regering wil dat iedereen 'mee kan doen' in de samenleving en gebruikt termen als 'eigen kracht' en 'eigen verantwoordelijkheid' om de burger over te halen tegelijkertijd het eigen leven op orde te houden én hulpbehoevende medeburgers te ondersteunen. De overheid jaagt dit proces aan door een publieke moraal van zorgzaamheid. Die moraal richt zich op emotionele banden tussen burgers en een gevoel van betrokkenheid bij de publieke zaak. Burgers worden zo verleid of verplicht om iets voor een ander te doen.

Positief aan deze ontwikkeling is de toegenomen aandacht voor vrijwilligerswerk en

mantelzorg. Dat biedt beide groepen een kans op waardering. Er is veel nieuwe energie en er zijn tal van initiatieven om de zorg in te vullen. Ook is er meer aandacht voor wederkerigheid: wie hulp ontvangt, kan ook iets terugdoen. Dit voedt zingeving.

Zwaarder wegen de negatieve gevolgen: de hervormingen leiden tot meer maatschappelijke ongelijkheid. Vrouwen in zorgberoepen worden ontslagen om vervolgens als lager betaalde oproepkracht of vrijwilliger hetzelfde werk te doen. Terwijl de rijken zorg kunnen inkopen en dus onafhankelijk blijven, zijn het de mensen met minder geld en opleiding die significant meer moeten zorgen. Daarnaast zijn de consequenties voor zorgprofessionals enorm. Hun

werk wordt marginaal, indirecter en meer afstandelijk, en dat is slecht nieuws voor de kwetsbaren. Opmerkelijk is voorts, dat het afbreken van overheidstaken naar

De terugtrekkende overheid wordt een activerende overheid

burgers niet gepaard gaat met belastingverlaging, terwijl de kosten voor diezelfde burger wel hoger worden.

"Affectief burgerschap: burgers moeten het gevoel krijgen dat ze voor elkaar horen te zorgen, en ze horen zelfs met gevoel voor elkaar te zorgen. Dat is een diepgaande emotionalisering van burgerschap."

Welk gevoel bekruipt jullie bij het lezen van dit boek?

Sijtze de Roos: "Irritatie. Het boek beschrijft een beleidsmatige omkering van wat ooit in zorg en welzijn als emancipatoir werd gezien, namelijk dat de burger niet meer per definitie afhankelijk is van de familie en het gezin. En met reden: niet alle gezinnen, families en buurten zijn zo leuk; integendeel. Nu worden mensen weer verplicht op elkaar aangewezen; ook in situaties waarin dat juist vermeden zou moeten worden. Dat heet dan participeren. Als burger kom je zo als het ware onbetaald in dienst van de over-

heid. Dat zie je op allerlei gebied gebeuren: veiligheid, hulp en zorg, de straat leefbaar houden, enzovoorts.

Ad Maas: "Mee eens, ik voel ook machteloosheid. Je ziet alle actoren in ofwel dubbelrollen of twijfelachtige rollen terechtkomen. De ambtenaar is niet meer de dienaar van de burger, maar wordt controleur. De professional komt in vreemde rollen ten opzichte van de vrijwilliger. Maar ook de zorgbehoevende. Kijk maar naar de beleidsterm 'het keukentafelgesprek.' De overheid mag gewoon bij jou binnenkomen om te reguleren. We zijn dat allemaal een beetje normaal gaan vinden. In financieel opzicht slaagt deze hervorming wel, op korte termijn. Gewoon een kwestie van minder geld deponeren bij de gemeenten. Ik ben er echt van overtuigd dat bij veel burgers een grote potentie aanwezig is voor belangeloos noodzakelijk en wenselijk werk, maar de manier waarop de verandering aangepakt wordt is visieloos."

Ad Maas vervolgt: "Wat mij ergert, is het taalgebruik. De retoriek en het bedrog dat daar in zit. De kritische beschouwing hiervan in het boek trof mij enorm. 'Thuis' nu is totaal iets anders dan het thuis van vroeger, het ziekenhuis dichtbij, de familie die vlakbij woonde, de burens en de clubs waar je bijhoorde. Kunnen wij de lieden die aan de knoppen zitten overtuigen? Ik vrees van niet. Hierdoor ontstaat het machteloze gevoel. En wat gaan we over een jaar of vier, vijf doen als Rijksoverheid? Dan zeggen we: dat decentraliseren is eigenlijk mislukt, dat ligt aan de gemeenten, maar die vinden dat het aan de burgers ligt. In elk geval: de Rijksoverheid gaat dan 'noodgedwongen' hercentraliseren. In ons aller belang. En zo is er in Den Haag 25 % bezuiniging tamelijk risicoloos gerealiseerd."

De burger zoals de overheid die schetst bestaat dus niet

SdR: "Nee, de constructie van de burger via de WMO deugt niet. Onze politici hebben nauwelijks enig idee van het concept burgerschap

Mensen moeten blij en trots worden als ze voor hun burens, buurt of oude moeder zorgen en een schuldgevoel krijgen als ze dat niet doen

AM: "Het begrip generositeit, edelmoedigheid, barmhartigheid komt niet voor bij overheden en hun dienaren. Emeritus hoogleraar orthopedagogiek Luc Stevens zegt dat de basisbehoeftes van een kind zijn: autonomie, relatie (wat anderen voor jou kunnen betekenen) en competentie. Ik miste hier een vierde, namelijk dat mensen graag van zichzelf willen kunnen zeggen dat ze voor een ander iets betekenen. Dat is te veel uit het moderne mensbeeld verdwenen. Vroeger was dat in de oude structuur meer duurzaam aanwezig. Nu moeten we het nieuw leven inblazen."

Het aangeboren appel wordt weggenomen omdat het een verplichting is geworden. Moeten coaches ook voor anderen gaan zorgen? Vrijwillig en participierend?

SdR: "Coaches zijn mij juist veel te zorgzaam. Ze houden zich al overvloedig bezig met emotie-management. Heel frappant is de uitdrukking 'in je kracht zetten'. Het is opmerkelijk dat mensen kennelijk zo naar zichzelf moeten (leren) kijken. Deze sterk individualiserende benadering kan tot uiterst bedenkelijke vormen van psychologische manipulatie leiden. Coaches dragen er dan toe bij dat mensen tegen heug en meug doordraven onder ziekmakende omstandigheden, denkend dat het aan hen ligt als het even niet lukt. Zo werpen we mensen terug op zichzelf, en maken we ze juist zwakker en afhankelijker."

AM: "Als je het boek wilt samenvatten, dan kun je zeggen dat dit soort dingen gebeuren in een totalitaire democratie. Een *democratuur*. In deze aanpak vindt een massaal heropvoedingsproces plaats. Daarin moeten coaches een rol spelen. Coaching moet niet een (partij)politiek georiënteerd beroep zijn, maar het is wel een beroep dat dwingt tot een maatschappelijke keuze. Je kunt je beter welbewust afvragen: hoe doe ik dat? Niet alleen in financieel opzicht, maar ook in de inhoud van je interventies. Het geld voor zorg voor burgers zit nu bij de gemeenten; probeer er maar eens achter te komen waar al dat geld naartoe gaat. Als de gemeenten de kans zien om eigen verantwoordelijkheden te droppen bij vrijwilligers en daar intermediaire figuren tussen te zetten, dan zullen ze dat betalen, schat ik in."

Dan wordt de coach de concurrent van de sociaal werker. Is dat wenselijk?

SdR: "Wellicht. Maar wenselijk of niet, dat laat onverlet wat er schuil gaat achter de forse verbouwing van onze samenleving die nu plaatsgrijpt. In wezen draait die om de versterking van de eigendomsrechten – die altijd al een stevige positie kenden – ten koste van de sociale grondrechten.

Ik vind dat coaches zich daar rekenschap van hebben te geven. Hier ligt wat mij betreft meteen ook een dikke verantwoordelijkheid voor de opleidingen en de beroepsorganisaties. Die draaien mij (nog) te zeer alleen om individualiserende methodieken, om belangen en om zaken als marktaandeel, output, 'branding' en inkomen. Uiteindelijk is politiek van belang welk mens- en maatschappijbeeld coaches er op nahouden. Daar horen we net zo goed over te discussiëren als over methoden en technieken. Daarom alleen al is dit boek van belang."

Wat is het alternatief?

Wij, coaches, staan voor een keuze. Laten we ons meenemen in de trend die nu gaande is? Dan is er genoeg werk aan de winkel: vrijwilligers coachen, sociale professionals begeleiden die hun roldentiteit kwijt zijn, vrouwen die ontslagen zijn uit de thuiszorg helpen solliciteren. Of kiezen we een andere route? Ik vrees dat ik dan uitkom op de olifant van Rutte. In de H.J. Schoo-lezing vorig jaar ontgoochelde hij menige Nederlander met de opmerking: "Visie is als de olifant die het uitzicht beneemt." Als liberaal verzet hij zich tegen een blauwdruk voor de toekomst. Ik ben het daar niet mee eens. Waar geen debat is, kunnen wij het creëren. Als beroepsgroep én belanghebbenden. Om te helpen bouwen aan de waarden die onze samenleving nodig heeft: saamhorigheid, maar wel vanuit eigen keuze, dialoog, maar wel vanuit kennis en politiek bewustzijn, zorg voor elkaar, maar wel vanuit vrije wil. Coaching kan een belangrijke maatschappelijke bijdrage leveren, mits we als onafhankelijke professionals kennis ontwikkelen en een kijk op de wereld waarin we leven. Wij nodigen je uit voor een stampende olifantendans. ■ >>

Verder lezen

'De affectieve Burger: Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid', onder redactie van Thomas Kampen, Imrat Verhoeven en Loes Verplanke. Uitgever: Van Gennep. De affectieve burger is een van de twee delen van het Jaarboek 2013 van het 'Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken'. Het andere deel is 'Als meedoen pijn doet', onder redactie van Evelien Tonkens en Mandy de Wilde. 'Brave burgers gezocht: De grenzen van de activerende overheid', onder redactie van Imrat Verhoeven en Marcel Ham. Jaarboek 2010, 'Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken'. Lezing Jan Willem Duyvendak, in de college-reeks 'De kracht van social work', georganiseerd door de Andragologie Alumni-vereniging. Amsterdam, 3 september 2014.

Ad Maas is redactielid van dit tijdschrift, werkte als docent verbale communicatie, opvoedkunde en onderwijskunde in lerarenopleidingen, als organisatieadviseur in de onderwijswereld en het bedrijfsleven, en publiceerde veel op de terreinen van taal- en letterkunde, opvoeding en onderwijs, organisatieontwikkeling en geschiedenis.

Sijtze de Roos is opleider, coach en leer-supervisor en redacteur van dit tijdschrift. Hij doceerde aan de Masteropleiding Organisatie Coaching te Den Haag, en publiceerde boeken en artikelen over sociale methodologie, supervisie en coaching. Hij was tevens LVSC-voorzitter en is sinds 2014 president van ANSE.

Jikke de Ruiter is neerlandicus, presentatietrainer, gesprekstainer, coach en coach-trainer, eigenaar van Comtab te Utrecht en redacteur van dit tijdschrift.

nice to meet!

Woudschoten Hotel & Conferentiecentrum in Zeist is centraal gelegen op een bosrijk eigen landgoed van 45 hectare. Uitstekend geschikt voor één- en meerdaagse bijeenkomsten als trainingslocatie, om te vergaderen en voor Business Events maar ook als sfeervol hotel voor een weekendje weg.

**Korting op onze
arrangementen?**

Kijk op woudschoten.nl
voor de actuele
kortingskalender

Woudschoten
HOTEL & CONFERENTIECENTRUM

Woudenbergseweg 54 T 0343 - 492 492 E info@woudschoten.nl
3707 HX Zeist F 0343 - 492 444 I www.woudschoten.nl